

ASEDA BEHARI

**VEÇORI SINTAKSORE TË GJUHËS POETIKE
TË ERNEST KOLIQIT**

Në këtë kumtesë do t'i shohim dukuritë sintaksorë të ndara në katër segmente, për t'i parë më hollësisht, megjithëse na duhet të theksojmë që në përbërjen e një veprë këto dukuri janë të njëkohëshme dhe nuk veprojnë të ndara. Vendimi për t'i parë të tilla merret për arsyet e lartpërligjura. Kështu, do të trajtojmë gjymtyrët përbërëse të fjalive, vendin që zënë këto gjymtyrë, mjetet lidhëse dhe rendin sintaksor të përbërësve.

1.1 Gjymtyrët e fjalive në gjuhën e veprave (prozë e poezi) të Ernest Koliqit

Kryefjala dhe kallëzuesi, si dy gjymtyrët kryesore të fjalive, në poetikën e Koliqit karakterizohen nga mungesa dhe tepria. Xhevat Lloshi kur flet për elipsën (mungesën e gjymtyrës së nevojshme), ndër të tjerat, ai thekson se "E. Koliqi ('Duert e nanës') ka lënë vetëm një folje në këtë përshkrim: *Shtrati i tij. Andej musandra, këtej dritarja prej kah shihej mani në mjedis t'oborrit. Në fund tryeza e punës. Përbri soje libërtoja. Oda e tij. Atje.*"¹

Në poezinë e Ernest Koliqit *elipsa* vërehet dendur. Autori rendit një sërë veprimesh që varen vetëm prej një kallëzuesi të thjeshtë apo të përbërë, foljor ose emëror. Këto folje-kallëzues mund të jenë në fillim të vargut ose në fund të tij, siç ndodh në shembullin e mëposhtëm:

Djathë e presh, buk' kollomoqe:

meze e mir' për terjaqi...

Kjo rakija aman sa shoqe

ngushlluese âsht në zymní. (f. 226)

Shumëpikëshi në vargun e dytë të kësaj strofe tregon një ndërprerjeje, lënie në mes të rrjedhës së ligjërimit. "Rrjedha e ligjërimit

¹ Xh. Lloshi, *Stilistika e gjuhës shqipe dhe pragmatika*, Tiranë, 2005, f. 83.

mund të mbetet përgjysmë dhe në gojëtarë kjo bëhet me qëllim, duke na dalë heshtja (reticence)”²

Në poezinë e Koliqit reticenca është mjaft e shpeshtë:

*N'avullí t'nji shpís shkodrâne,
n'kopshtin t'and tue pí rakí,
me shpirt t'knaqun m'sa 'i qemâne
âmbël fshânte n'largësi... (f. 226)*

Në të gjithë poetikën e Koliqit janë evidentuar 200 raste të përdorimit të reticencës si përftesë stilistike, prej të cilave 50 përdoren vetëm në poemthin dramatik (siç e quan edhe vetë shkrimtari), “Kushtrimi i Skanderbeut”:

Prej nesh duel n'botë mâ e para qytetní... (f. 15)

*Pellazgve doren pshtuese
t'ia kische njitë, ktij fisi t'parve t'uej...
Shka bjë ky shpënd i Zeusit, çfarë lajmimi?... (f. 17)*

Nuk janë të rralla rastet kur në këtë poemth reticenca përdoret në të gjitha vargjet e një strofe, ose në disa strofa radhazi, njëra pas tjetrës:

*Drita e sývet m'u shtue...Mjegulla, qi mblote
mshefsít e kohës, u zhduk...O mrekuilli!
m'u zbluen, m'u zbluen unjí
mysteret, qi përmbâjnë t'pertardhshmet mote.
Ç'farë dite lindi para sývet t'mí?... (f. 41)*

*Asht kot me bisedue...
S'â gjâ puna e Shqipní...
Mâ t'lum kemi jetue
n'verigat e robins!... (f. 35)*

Hermeti po përcjell do hije t'reja...

Lajme do t'na kën prue prej bote...

*Eja,
eja, Hermet, ti ardhsh i bardhë, n'kto vrrîje... (f. 30)*

² *Po aty*, f. 84.

Po reticence në këtë poemth nuk gjendet vetëm në fund të vargjeve, atë e gjejmë edhe mes tyre, madje edhe në mes dhe në fund të të njëjtit varg:

Jemi t' lír...kem ' përparue... (f. 33)

Nji fije zâni:- Uj...jam fië eti... (f. 119)

Në strofën e mëposhtme, vërejmë jo vetëm reticencën në vargun e dytë, por edhe një zeugmë, që është gjithashtu një përftesë stilistikore, pasi të dyja fjalitë kanë të përbashkët gjymtyrën kryesore “don me than”. Vargu i dytë është gjithashtu eliptik dhe me një kallëzues të ndërmjetuar: “s’ dona hiq (me than):

*N'kjoftë se Shqipnija don me than vobsí,
ne s' dona hiq...Shqipní. (f. 33)*

Nuk janë të pakta fjalitë eliptike në veprën poetike. Autori zgjedh jo rastësisht t’i formojë të tilla:

Shembull: *Sakt, n' andërr. (f. 26)*

Në strofën e mëposhtme, të një poezie të mbushur plot me përftesa stilistikore, saktësisht strofa e parë fillon:

Hallvaxhì, ti hallvaxhija,

ndalu pak aty ke dera:

duem tërhan e gurabija, (duem)

hallv' të bardhë edhe sheqera”. (f. 25)

Autori e ka hequr qëllimisht kallëzuesin.

Në krye të këtij sythi ne theksuam se kryefjala dhe kallëzuesi, si dy gjymtyrët kryesore të fjalive, në poetikën e Koliqit e jo vetëm, karakterizohen nga mungesa dhe tepria e tyre. Është me vend të saktësojmë që jo vetëm këto dy gjymtyrë, që janë edhe kryegjymtyrët, mund të jenë mungesë në një fjali, por të gjitha gjymtyrët e fjalisë mund të karakterizohen nga këto “fenomene”. Do t’i referohemi sërish studiuesit Xhevat Lloshi kur do të flasim për përsëritjen. Sipas tij “do të dallojmë dy lloje kryesore: A. Përsëritje vijëzore ose grumbulluese. B. Përsëritje e organizuar ose e strukturuar.

Përsëritja e vijëzuar. Është rimarrja e një gjymtyre dy e më shumë herë, zakonisht për theksim, për përforcim, për kundërvënie, por edhe për të dhënë një gjendje psikologjike, ngulmim në një pikë ose të menduarit që nuk përparon (obsession) për ta ngadalësuar lëvizjen e ngjarjes deri te

përftimi i njëtrajtshmërisë së mërzitshme, monotonisë së errët e dramatike. Nga ana tjetër, përsëritja karakterizon tipin e ligjërit, prandaj shfrytëzohet për humor, për të dhënë thjeshtësinë e të folurit, deri te mungesa e aftësisë për të rrëfyer, dhe përkundrazi, për të arritur një ton oratorik dhe lirizmin. Të gjitha këto varen nga llojet e mjeteve fonetike, morfologjike, leksikore e semantike që vihen në veprim gjatë përsëritjes.

[...]

Përsëritje e organizuar. Mjetet gjuhësore mund të shpërndahen në tekst si në një hapësirë fizike, duke i vënë në marrëdhënie gjeometrike për të përftuar figura harmonike, sipas parimit të simetrisë, paralelizmit, kornizës etj. Në këto raste përsëritja është e lidhur drejtpërdrejt me aspektet e tjera sintaksore, me vendin e gjymtyrëve, por këtu po shohim vetëm njërën anë të përftesave, përsëritjen. Retorika i ka emërtuar llojet e ndryshme të figurave të ndryshme, ndërsa për ne nuk ka aq shumë vlerë emërtimi sesa të kuptuarit që kemi të bëjmë me përftesa, të cilave autori u drejtohet për të arritur një efekt, por ka edhe autorë që mund të mos i parapëlqejnë. Shembuj më bindës na i jep poezia. Rima është një përsëritje tingullore në fund të vargjeve dhe prandaj ka poezi me rimë dhe poezi pa rimë. Refreni është përsëritja e një vargu ose e një strofe të tërë rregullisht në fund të strofave të tjera. Korniza është përsëritja e një strofe në fillim dhe në fund të një vjershe. Edhe në prozë, kur përsëritja bëhet në krye të çdo paragrafi quhet përsëritje strofike.”³

Në poetikën e Koliqit vërejmë më shumë raste të përsëritjes së organizuar sesa asaj vijëzore. Mjaft të sjellim në vëmendje poezinë “Këshille nji shokut” për të parë sesi e përdor autori këtë përftesë:

Ti qi na e ndien vetveten
n'vënd t'yt-et i mërguem
tue shetitë udhash lodhshëm
si t'ishesh i randuem
mbi sup nga pasha e 'i bote
mendimesh s'reja e t'nalta
qi s'mund kuptoj' Shqiptari
lé me gjallnue ndër balta;
ti qi nga tryeza e kafes
rrethue me miq qi t'gjsdin
shán zakonet arbnore

³ Xh. Lloshi, *Stilistika e gjuhës shqipe dhe pragmatika*, Tiranë, 2005, f. 84.

dhe vrret: -S'do lëshem çasin
me ik po t'kisha mjetin
t'largohem përgjithmonë;
ti q'ushqen aq deshëre
t'mdhaja sa toka e jonë
t'gitet e ngushtë, e vogël
dhe' e errt' si burg mizuer
ku t'thahen trût qi t'thithen
nji qytetnim epruer;
ti qi dridhesh n'lakmime
udhtimi n'çdo ndrrim stine
[...]
ti, qi ndër shprehje t'tilla
mërzín vjen tue përmbledhun. (f. 73)

Autori me një përsëritje në distancë të përemrit vetor “ti”, të ndjekur nga një njësi predikative përcaktore, synon që ta këshillojë mikun e tij. Zgjedhja e përemrit vetor, drejtimi i gishtit nga subjekti (shoku i tij, siç e quan në titull) është gjithashtu një zgjedhje jo e rastësishme. Ai synon ta bindë atë që veprimet e tij bien ndesh me argumentet. Zgjedhja e kësaj përsëritje është e goditur, sepse në fund të poezisë 128 vargëshe autori arrin të të bindë dhe të të lërë në mendje bashkimin “*ti që...*, këtë gjë nuk duhet ta bësh.”

Përsëritjet me qëllim përftesat bëhen në çdo gjuhë. Le të sjellim ndërmend vargjet e proverbës së qëlluar të Lao Tzu⁴:
Si tu es déprimé, c'est parce que tu vis dans le passé.
Si tu es anxieux, c'est parce que tu vis dans le futur:
*Si tu es en paix, c'est parce que tu vis dans le présent*⁵.

Sikurse edhe vërehet, togjet e fjalëve: *Si tu es (déprimé)*, *Si tu es (anxieux)*, *Si tu es (en paix)* përsëriten në fillim të vargjeve për t'i tërhequr vëmendjen lexuesit drejt këshillës për mënyrën se si duhet ta jetojmë jetën.

Ndodh që e njëjta fjalë të rimerret edhe brenda të njëjtit varg, si në këtë shembullin e sjellë këtu: *O val' qi puthni Vlonën, val' kângtar.*

⁴ Shih për këtë: Firences Montreynaud, Agnès Pierron, François Suzzoni, Dictionnaire de proverbes et dictons, Flexibound, 2015.

⁵ “Nëse je i dëshpëruar, kjo ngjan se ti jeton në të shkuarën. Nëse je i shqetësuar, kjo ngjan se ti jeton në të ardhmen, Nëse je në paqe, kjo ngjan se ti jeton në të tashmen” - Lao Tzu.

Një karakteristikë tjetër e fjalive të Koliqit është edhe mbingarkimi me *parantezën*. “Ajo ka disa role në gjuhën e shkruar dhe dallohet ose me kllapa ose e vënë ndërmjet vizave. P.sh.: Sa e shpikte shishen e rakis - e Leci vrente padurueshëm uljen në shishe të pijes verdhake – Cin Gurrmolla iu avitte tryezës së shtrueme e zente kryet e vendit. (E.Koliqi, ‘Vena shtatëvjeçe’).”⁶

Rastet e shprehjes së parantezës me kllapa janë shumë të pakta, në të gjithë përmbledhjen poetike dallohen 20 të tilla, kurse ato të shprehjes me vizë janë shumë më tepër.

*Mendova kot kúr erdha
se n'kët kunorë ullinjsh, prân val's s'kalterë, -
ku shpalis Dielli shtroje drite, t'verdha, -
do t'rrijsha i qet njiherë.*

Vep. 1, f. 115

*Por n'tý nji send m'pëlqei: heshtija e jote!
(Un kam për të nevojë!)*

Vep. 1, f. 114

Një formë e përsëritjes është edhe polisindetit, si në vargjet e mëposhtme:

*As qielli i prirun mbi blerime t'tueja,
as deti i yt ku Dielli bjen me fjetë
s'ngushullojn', sýt e mí
qi kan' pá tepër shumë prendvera t'hueja.
As **ti**, **as ti** me gjith kët bukurí
kujtimin nuk m'a tretë
të viseve ku qësh i lum dikuer,
o Ujë i Ftoht gazmuer.*

Vep. 1, f. 114

Përsëritjet të shpeshta janë edhe ato brenda vargut:

*Kish t'm'kalonte mue jeta tue t'ndëgjue...
njiku, mbretnesh', **njiku** brî teje mbështetë.*

Vep. 1, f. 94

Por ndodh që të kemi përsëritje edhe brenda vargut, edhe jashtë tij, sigurisht përsëritje të ndryshme:

⁶ Xh. Lloshi, *Stilistika e gjuhës shqipe dhe pragmatika*, Tiranë, 2005, f. 84.

[..]
e flitshin gishtat, gishtat flitshin n'heshtje
e m'zbvlojshin mysteret.
e thellësi e t'zëmrës

Vep. 1, f. 254

Ndodh që me të njëjtën fjalë hapet vargu i parë, po me të njëjtën hapet edhe vargu i fundit i së njëjtës strofe:

Ti vetën ua din andrrat

e bardha q'i rrembyene:

ti qi jé motra e tyne...⁷

Vep. 1, f. 113

Por nuk janë të rralla edhe përsëritjet në pesë vargje të lidhëzës bashkërenditëse veçuese, “as”:

Lum për Ty qi na fale, o Zot i lumi!
se natë âsht bâ dh'askend nuk po e merr gjumi:
as shqipen ke foleja për nën maje,
as jehonën e shqet' qi dridhet n'vaje,
as gjeth e ahit n'pyll ku prehet era,
as gurrën qi s'kndon mâ si ndër net tjera,
as ndër kulla të vndueme maje currash
ku zdrisin ûnat rrudha t'vrânta burrash,
fytyra t'zbéta grâsh me sy të rîmun
ke djepat ku vjen fisi t'u përtrîmun.

Vep. 1, f. 265

Në poezinë “Leze Sakatja” Ernest Koliqi e hap aq bukur vargun me një Sintagmë emërore që kryen funksionin e kryefjalës së fjalisë:

Tinguj sazesh të vjetra
jehojn' papritmas sonte n'funde t'shpiritit
e dridhen âmbël, oh sa âmbël dridhen
e m'turbullojnë e m'përmallojnë e ngjallin (...)

Vep. 1, f. 257

⁷ Paraqitja e strofës është bërë siç autori ka përzgjedhur ta konfigurujë në origjinal. Shih për këtë referencën përkatëse në fund të kampionit të mësipërm.

Në vargjet e mësipërme, një tjetër përftesë përbën edhe fjala e parë dhe e fundit e vargut: *Lum* për Ty qi na fale, o *Zot i lumi!*. Pavarësisht se fjalët përsëritëse i përkasin klasave të ndryshme leksikore, njëra pasthirmë dhe tjetra mbiemër, ato të dyja, duke pasur të njëjtat rrethime tingullore, krijojnë një anepiforë, përftesë stilistikore.

Kjo poezi, “Kanga e Kapidan Markut”, si strofë mbyllëse të saj ka: *-Lum për Ty, Zot i lum, qi na dhae jetën*”. Autori vendos : *fale-dhae*.

E shpesh të është edhe përsëritja e emrit brenda vargut, si në këto vargje hyrëse të poezisë “Hallvaxhis”:

Hallvaxhì, ti hallvaxhija,
ndalu pak aty ke dera:
duem tërhan e gurabija,
hallv' të bardhë edhe sheqera.

Vep. 1, f. 255

Poeti vazhdon me vargjet e tjera:

Hallvaxhì, këlthima e jote
tue kumbue befas n' kujtime,
përtrîn ande e përtrîn mote
qi na ëndshin jetën n'gzime.

Hallvaxhì, ti n' ambëlsina
holl' gatue me dor' mjeshtrore,
shkrîjshe mjaltë e miradina
qi dhuron veç jeta arbnore.

Hallvaxhì, n'at hallvën t' ande
mblidheshin shije e visare
kryp' me lot melkue me ande,
ruejt' ndër doke mijëvjeçare.

Hallvaxhì, ande të thjeshta
nji pus t'ftoftë e 'i mand shatorr
kângë e valle rrjeshta rrjeshta
prân' njëj shrregulle n'oborr.

[...]

Hallvaxhì, mbaroi lumnija

*qyshse s'kuqet mâ n'sheqera
e s'pranohet n'gurabija
qi na siellshe ti ked era.
[...]*

Vep. 1:256

Brenda kësaj poezie përsëritet shtatë herë fjala *Hallvaxhi*, tri herë fjala *hallv'*, dy herë fjala *âmbëlsina*, dy herë fjala *lumnija*, dy herë fjala *gurabija*, dy herë fjala *sheqera*; autori zgjedh këtë përftesë stilistike.

Në prozë, përsëritja është më e dukshme në fillimet e një fjalie. Shkrimtari, me një gjuhë të pasur, e çel “Nusen e mrekullueshme”: “*Kumbonza e kumbanores së vogël dha lajmin e mbarimit të meshës.*”⁸

1.2 Kallëzuesi emëror

Përdorimi i kallëzuesit emëror ka disa veçori në krijimtarinë e Koliqit. Ai zakonisht bashkërenditet me lidhëza bashkërenditëse shtuese, vjen i përdorur me rend jo të zakonshëm sintaksor, ku këpuja “jam”, ndërfitet mes të dyjave gjymtyrëve emërore:

*Pa Tý t'mjerueme janë edhe të ngurta
shtiqet qi për n'vorrez' vetare ulen.*

Vep. 1, f. 250

Rendi i zakonshëm do të kërkonte përsëritjen e këpujës jam: *Pa Tý janë t'mjerueme edhe të ngurta.*

Kallëzuesi emëror i Ernest Koliqit është një kallëzues që në vargjet koliqiane ndërmjetohet zakonisht nga kryefjala dhe që për llogari të vargut na vjen me një rend të përmbysur:

Shtur n'bár mandej e knaqshme ndéja ishte [...]

Vep.1, f. 117

Kallëzuesi emëror ndërtohet gjithashtu me rend të anasjelltë:
E gaviç jam ku kamba e rrogtarëshës

Vep. 1, f. 10

Rend i zakonshëm i këtij kallëzuesi të ndërtuar nga këpuja “jam” me rend të pasvendosur dhe mbiemri i nyjshëm “e kënaqshme” me rend të paravendosur do të kërkonte një zhvendosje edhe të kryefjalës, daljen e saj në ballë të kallëzuesit, pastaj të ndërrohej topika e gjymtyrës me këpujën.

⁸ E. Koliqi, *Vepra 2*, f. 9.

Si është gjendja te kallëzuesit e tjerë:
Në sistemin sintaksor vërejmë këto veçori:

grumbullimin e kallëzuesve foljorë të përbërë në strofa të afërta, si në këtë rastin këtu poshtë dhe shembujt e tjerë në vijim:

*Due m'i a terun lott t'mjeruemit,
n'shigjeta due me i gjuajt' t'praksuemit
n'shkam të Febos tue zân' pritën.*

*T'rrzuemin due t'a coj nga balta;
due m'u ngjit' mbi maje t'nalta
me shtegtar' qi kerkojn' Dritën...*

Vep. 1, f. 128

Kallëzuesit “due me terun”, “due me gjuajt’”, “duhet m’u ngjit’” dhe “due të çoj” janë kallëzues foljorë të përbërë të ndërtuar respektivisht, tre të parët: folja modale “dua” që shpreh dëshirë veprimi + paskajoren gege të tipit *me bâ*; kurse i katërti (por i treti në vargje) përdor të njëjtën folje modale “dua” + folje në mënyrën lidhore;

përdorimin e dy paskajoreve gege (analitike): *për me + pjesore gege dhe me + pjesore gege*:

*Prej Maranajt zbret nata (nga erdh dita)
për me fik' ngjyrat.*

Vep. 1, f. 89

*Do t'ikin shndeti e gjumi
në qëndrofsh n'shpresën dërmuese
me qên' pran' vash's fluturuese
ndër mija njerzsh mâ i lumi.*

Vep. 1, f. 61

Në krijimtarinë poetike të Ernest Koliqit, ndryshe nga Gjergj Fishta, për të cilin studiuesja Shefkije Islamaj konstatonte: “Në poezinë e tij (të Gjergj Fishtës - detaj yni ky) nuk kemi gjetur asnjë rast të përdorimit të paskajores *për të bâ*.”⁹, në krijimtarinë e shkrimtarit, veprën e të cilit e kemi marrë në shqyrtim, kemi vërejtur raste të ndërtimit të paskajores me

⁹ Shih për këtë: Sh. Islamaj, *Gjergj Fishta – gjuha dhe stili*, Prishtinë, 2012, f. 94.

“për të” (si në dialektin tosk dhe në gjuhën standarde shqipe) + *paskajore gege*, simbolikisht të shprehur: për të (toske) + pjesore (gege).

Sjellim në vëmendje që këtë lloj paskajoreje, studiuesi Mahir Domi e quante paskajore dytësore dhe ndër të tjerash, në studimin e tij frëngjisht të botuar në “Studime shqiptare”, Tiranë, 1975, f. 85, autori thekson se “Paskajoren dytësore e kanë të gjitha të folmet e shqipes dhe jo vetëm dialekti toskë, si është menduar ndonjëherë.”¹⁰

Megjithatë, duhet të theksojmë që në këtë krijimtari Ernest Koliqi ka preferuar të përdorë më dendur paskajoren tjetër analitike të “ndërtuar nga një trajtë e njëjtë me pjesoren të prirë nga parafjala-pjesëz ‘me’: me punue.”¹¹ Rastet e kësaj paskajoreje dytësore, siç e quante studiuesi Mahir Domi, janë mjaft të rralla në vepër, si shembulli i sjellë për shqyrtim këtu poshtë:

*E né askush s'na e çmon mundimin,
që përpiqna me gjith shpirtë
për t'i a shtue Shêjzavet çmimin
me nji shtyp t'pastër e t'dlirtë!*

Vep. 1, f. 263

Grumbullimi i formave të pashtjelluara në fund të të gjitha vargjeve të një strofe:

*Kish t'm'kalonte mue jeta tue t'ndëgjue...
njiktu, mbretresh', njiktu brî teje mbështetë.
Andrra âsht e âmbël, e s'deshroj m'u zgjue.*

Vep. 1, f. 94

Përdorimi i paskajores gege si pjesë e dytë e kallëzuesit foljor të përbërë, si: *nise me qá,*

E qe se sýt me lot zûne me t'qeshë.

Vep. 1, f. 80

¹⁰ Shih: M. Domi, *Considérations sur les traits communs ou parallèles de l'albanais avec les autres langues balkaniques et sur leur étude*, “Studia albanica”, Tiranë, 1975, 1, f. 85.

¹¹ Shih për këtë: M. Domi, *Sur quelques concordances et parallelismes syntaxiques albano-roumains*, “Studia albanica”, Tiranë, 1977, 1, f. 84.

Përdorimin e ndajfojes së mënyrës “*pse*” me funksion shkakor në vend të lidhëzës “*sepse*” në njësitë predikative shkakore:

a.)

*Ju falem,
o bajama t’lulzuem t’kolegjes s’eme,
pse ju kët fllad prej s’largu po ma çoni.*

Vep. 1, f. 125

b.)

*– S’e qájm na Markun, le t’a qaj Shqipnija,
pse rrezja e fundme ai kje qi lshoi lirija.*

Vep. 1, f. 266

Formimin e kohës së ardhme me foljen “*kam*” e ndjekur nga një pjesore gege: *kuj ka m’i a folun goja e pamësue/ fjalët mâ t’para qi dhuron dashnija/ kur befas shpërthen n’shpirt me hov hyjnuer*; por edhe me formantin “*do të*” (si në standard) + folje e dialektit *geg* si në rastet që do të japim këtu: *Por nesër prap lahuta do t’tinglloje.*

Është e rëndësishme të theksojmë që përveç këtyre dy të ardhmeve, autori përdor edhe të ardhmen vetëm me pjesëzën “*do*”, si në ligjërimin bisedor:

*N’at erë ujit e zallit
qi sjell, shpirti pikllohet
rae not para do kohet
n’liqê, ktu sot n’lot mallit.*

Vep. 1, f. 260

Ernest Koliqi parapëlqen t’i grumbullojë sintagmat e të njëjtit lloji brenda së njëjtës strofë, si në rastin:

*Vrik prej maleve derdhet kah jallija
nji kumt i zì dhe preket Shqipnija
e veton qiellin me ndeshtrasha t’zeza,
ngrehen n’prigjim dhe t’deknit ndër vorreza
kah paq nuk po u kanë eshtnat n’nat’ të vorrit;
hapet prej Veleçikut n’cep t’Tomorrit,
kthen prej Tomorrit n’cep të Veleçikut,*

ai kumt e loti rrjedh idhun qerpikut.

Vep. 1, f. 265

Dy vargjet e parafundit, për të treguar idenë e lëvizjes përdorin një përsëritje të anasjelltë: *prej Veleçikut n'cep t'Tomorrit dhe prej Tomorrit n'cep të Veleçikut*; gjithashtu edhe foljet: *hapet ↔kthehen*, kryejnë funksionin e kallëzuesit foljor të thjeshtë që jo rastësisht autori i ka renditur njëri pas tjetrit, në vargje fqinje; i ka renditur për ta përforcuar më tej këtë lëvizje. Zgjedhja vjen interesante; ndërtime kallëzuesish me veprime pësore, të cilat në jo më pak raste përbëjnë një varg të tërë:

*mos u deshprò se shpesh n'vallen e motit
u ngushtove u dermishe e u përllinde;*

Vep. 1, f. 267

Vendosjen pranë e pranë e sintagmave me kuptim të plotë apo të pjesshëm antonimik:

*Gjithkund buzëqeshun plot kuptim m'u gjete,
si burrnesh n'dit' e bardha e t'zymta m'ndoqe (..)*

Vep. 1, f. 250

1.3 Rendi sintaksor i përbërësve

“Tashmë edhe sintaksa e gjuhës shqipe e ka pranuar se, në krahasim me disa gjuhë të tjera, rendi i gjymtyrëve është më i lirë për shqipen, sepse ka një sistem të pasur trajtash morfologjike dhe përdorim të gjerë të parafjalëve.”¹² Ndaj është pranuar gjerësisht fakti që gjuha shqipe është një gjuhë me theks të lirë, jo me theks të ngulitur. Më tej autori e vazhdon arsyetimin e tij duke thënë se “rendi i thjeshtë është përparues, domethënë nga e njohura tek e panjohura, nga i përcaktuari te përcaktuesi.”¹³ Kur flet për rend të thjeshtë autori e ka fjalën për rendin e zakonshëm të përbërësve në fjali. Pikërisht kur ky rend i zakonshëm thyhet, gjuha merr një tjetër vlerë shprehëse: bëhet më emocionale, shtohet interesi i dëgjuesit (gjatë komunikimit bisedor) ose interesi i lexuesit (gjatë ligjërimit libror). Arsyet pse ky rend përmbysset janë të shumta, ndër to, mund të themi se i jepet një muzikalitet tjetër thënies, duke zgjeruar edhe kufijtë e imagjinatës.

Do të pranohen si rende të zakonshme ndërtimet ku kryefjala kryeson kallëzuesin, ndajfolja kryeson foljen, kallëzuesi kryeson

¹² *Po aty*, f. 90.

¹³ *Po aty*.

përcaktorin kallëzuesor, kundrinat dhe rrethanat e kryerjes së një veprimi, mbiemri emrin, në rastin e kallëzuesit emëror këpuja “jam” gjymtyrën emërore, në rastin e kallëzuesit të thjeshtë në kohë të përbërë ndihmësja pjesore; në kallëzuesin e përbërë, pjesa e parë e ndërtuar me foljet tipike (mund, duhet, do etj.) kryeson pjesën e dytë etj. Të gjitha rastet e anasjella do t’i konsiderojmë përftesë në gjuhë. Kjo përftesë mund të bëhet shumë natyrshëm, por edhe artificiale¹⁴, si në dy rastet e trajtuara në sythin 2 të këtij punimi.

Le të shohim rastin:

*Si drandofille u duke at-her’ qi gzueshëm
dielli me rreze mbas shiut prillit veshë.* Vep. 1, f. 80

Për më tepër, para se të kalojmë konkretisht në rendin e përbërësve të gjuha e shkrimtarit tonë, le të krahasojmë shembujt e vjellë nga krijimtaria e autorit:

Rend i anasjellë (Përftesa stilistikore)	Rend i zakonshëm
vijshin nusët új me mbushë (Vep. 1, f.119)	nusët vijshin me mbush új
e prap e lume mbrâmja ka m’u endun (Vep. 1, f. 118)	e mbrâmja ka m’u endun prap e lume
Me hurma t’gjatë ai piu...(Vep. 1, f. 119)	ai piu me hurma t’gjatë
Ngjyrë e fille ndrrue kish jeta (Vep. 1, f. 131)	jeta kish ndrrue ngjyrë e fille
Lirisht kah qielli do t’naltohet luta (Vep. 1, f. 267)	do t’naltohet luta lirisht kah qielli
Nuk kushtonte pare shum (Vep. 1, f. 256)	nuk kushtonte shum pare

Në organizimet strofike të poetikës së Koliqit nuk janë të rralla rastet kur kryefjala e fjalisë qëndron në fund të një vargu, kurse kallëzuesi në fund të vargut tjetër, duke prishur rendin e zakonshëm, me rrethorë në mes, si në rastet:

Lâmtumir’! Kaloi prendvera,

¹⁴ Po përdorim këtë koncept për përftesat e paqëlluara, pavarësisht ligjeve të brendshme të një lloji letrar, p.sh.: kushteve që të dikton poezia, dhe jo vetëm.

*muer me vete kâng e fletë;
u thá kopshti e gjetilet era
përtej prrojeve i ka tretë.*

Vep. 1; f. 128

Topika e zakonshme për kallëzuesin emëror është: Folja këpujë “jam” + gjymtyra emërore. Përftesa e nxjerr në krijimtarinë e Koliqit gjymtyrën emërore në ballë, duke e lënë në plan të dytë këpujën:

[...]

por e pakrahasueshme ásht âmbëlsija

Vep. 1, f. 81

Ka një mori lëvizje rendesh, saqë edhe po të përpiqesh t’i strukturosh nuk do t’ia dalësh dot mbanë plotësisht.

Herhera pjergull

bâhem, e ngrehun n’Shkodër n’skâj t’oborrit

Vep. 1, f. 9

Kemi një përmbysje të rendit sintaksor. Sintagma e rregullt duhet të ishte “bâhem pjergull”

Edhe këtu vërejmë dy sintagma parafjalore, por njërën më të zgjeruar se tjetra.

Në këtë punim vështruam disa veçori të përgjithshme sintaksore që kemi hasur në krijimtarinë poetike të Ernest Koliqit, një figure të shquar në mesin e shkrimtarëve veriakë, emri i të cilit lidhet ngushtësisht me prozën shqiptare, të cilin me të drejtë studiuesit e konsiderojnë si një ndër themeluesit e prozës moderne shqiptare. Në shqyrtim është marrë vepra I, që përmbledh të gjitha poezitë e botuara apo edhe të shpërndara në shtypin e kohës.

E quajmë të udhës të sqarojmë se veçoritë sintaksore në këtë vëllim poetik vijnë të lidhura ngushtësisht edhe me ato morfologjike, fonetike apo edhe leksikore, ndaj në momente të caktuara nuk kemi bërë edhe një ndarje të prerë me thikë mes sintaksës dhe morfologjisë.

BIBLIOGRAFI

ASHRSH, *Gramatika e gjuhës shqipe, Sintaksa*, Tiranë, 2002.

ASHRSH, IGJL, *Gramatika e gjuhës shqipe II*, Tiranë, 1996.

- Koliqi, E., *Vepra I*, Prishtinë, 2003.
Koliqi, E., *Vepra II*, Prishtinë, 2003.
Islamaj Sh., *Gjergj Fishta, gjuha dhe stili*, Prishtinë, 2012.
Topalli, T., *Sintaksa e fjalisë – Gramatikë e gjuhës shqipe*, Shkodër, 2013, f. 98.
Lloshi, Xh., *Stilistika e gjuhës shqipe dhe pragmatika*, Tiranë, 2005, f. 83.
Montreynaud, F., Pierron, A., Suzzoni, F., *Dictionnaire de proverbes et dictons*, Flexibound, 2015.